

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СИСТЕМНОСТІ І ПОСЛІДОВНОСТІ У ПРОГРАМІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми статті зумовлена двома наступними чинниками:

а) необхідністю виявити вплив застосування, під час створення програми для дітей дошкільного віку, педагогічних принципів на результативність навчально-виховної діяльності в сучасних ДНЗ;

б) потребою осмислити сутність програмних вимог до навчання дітей з метою більш якісної реалізації закладеного в програмі виховного потенціалу.

Ефективність навчально-виховного процесу завжди зумовлена сукупністю чинників, серед яких важливе місце посідає побудова процесу навчання на підставі відповідних дидактичних (або педагогічних) принципів. Виходимо з того, що педагогічна наука розуміє ці принципи як "основні і скеровуючі положення, що виникають у результаті аналізу науково-педагогічних закономірностей і практичного педагогічного досвіду" [5, – с. 7]. Отже, саме педагогічні принципи є підґрунтям побудови навчально-виховного процесу в будь-яких освітніх закладах.

Відзначимо також, що педагогічні принципи "вигадати" штучно фактично неможливо. Оскільки вони з'являються лише в наслідок всебічного наукового аналізу педагогічної теорії й педагогічної практики як взаємопов'язаних явищ. Тому, діалектично поєднуючи теорію й практику, педагогічні принципи збагачують як педагогічну теорію, так, відповідно, і педагогічну практику, забезпечують їхнє ефективне існування.

Саме завдяки своїй природній амбівалентності, взаємовпливу власних складових, педагогічні принципи постійно змінюються на формально-змістовому рівні, відображаючи таким чином постійний розвиток педагогічної науки і педагогічної практики.

З метою якісної побудови процесу освіти, педагогічні принципи потрібно застосовувати системно, на кожному з етапів освіти. Втім, серед них є такий, що забезпечує цілісність процесу шкільного вивчення будь-яких навчальних предметів, робить процес формування особистості школяра поступовим, враховуючим усю сукупність чинників, що цей процес забезпечує. Саме завдяки опори освіти на цей принцип зберігається наступність навчально-виховного процесу, відбувається всебічна реалізація пізнавальних можливостей особистості школяра. Йдеться про "принцип системності і послідовності в навчанні" [2, – с. 155].

Ю. Грицай переконливо доводить наступне: "Системність і послідовність полягають у тому, що окремі знання, які пізнаються учнями в школі, з дня в день необхідно приводити у відповідну логічну систему" [2, – с. 164]. Проте зауважимо, що ця система, враховуючи визначену вище специфіку педагогічних принципів, відображує навчально-виховну своєрідність кожного навчального предмета, спирається на внутрішню логіку засвоєння цього предмета учнями відповідного віку. Звичайно, це відбувається шляхом системної реалізації програмних вимог, що висувуються під час вивчення кожного з навчальних предметів.

Розглянемо, яким чином реалізується принцип системності і послідовності навчання у програмі виховання дітей дошкільного віку "Малютко" [3], створеної колективом досвідчених українських фахівців, яку було рекомендовано міністерством освіти і науки України. Цією програмою передбачено забезпечення умов навчання й виховання, наслідком яких стане "всебічний гармонійний розвиток" [3, – с. 3] особистості дитини відповідно до того, "чого має досягти дитина у відповідний сенситивний період розвитку" [3, – с. 3]. Автори переконані, що "обов'язковим компонентом формування особистості є знання та вміння, і кінцевим його продуктом – ставлення до себе та навколишнього світу, яке проявляється в емоційно-чуттєвій сфері, судженнях та поведінці дитини" [3, – с. 3].

Однією з важливіших ознак морально розвиненої, вихованої дитини, яка, зростаючи, перетворюється на "законослухняного громадянина і активного діяча суспільного процесу" [3, – с. 4], є визнання дитиною провідної ролі художньої літератури як засобу виявлення власної національної ідентичності, можливості залучення до духовних скарбниць власного народу й людства. Не випадково, що саме розділ "Художня література" посідає значне місце у програмі [3, – с. 201-208], який тісно пов'язаний з мовленнєвим спілкуванням дітей, що забезпечує їхнє ціннісне ставлення до художньої літератури як джерела спілкування й саморозвитку.

Програма визначає провідні джерела, форми й види пізнавальної діяльності, застосування яких здатне сформувати відповідне ставлення дитини певного віку до художньої літератури під час її знайомства з художніми творами та їхнього обговорення. Серед них програма визначає наступні: "Усна народна творчість", "Читання і розповідання дітям", "Виразне читання", "Ігри за сюжетами літературних творів", "Інсценування, театралізація" [3, – с. 201-208]. Зауважимо, що, на підставі програмних вимог, поступовий і послідовний розвиток особистості дитини здійснюється за рахунок застосування принципу системності і послідовності навчання. Використання цього принципу знаходить відображення як на формальному рівні, так і на формально-змістовому рівні, що зумовлено системним підходом до формування всебічно розвиненої особистості дитини.

Під формальним рівнем розуміємо таку побудову програми, коли на кожному році життя у межах знайомства дитини з художньою літературою застосовуються види й форми цього знайомства, що найбільш повно відповідають відповідному сензитивному періоду її розвитку. На етапі розвитку особистості "Друга група раннього віку (другий рік життя)" програмою передбачено наступні форми діяльності: "Усна народна творчість" і "Читання і розповідання дітям" [3, – с. 201], що повністю відповідає психолого-педагогічним особливостям цього етапу розвитку особистості, характеристики яких подано у програмі [3, – с. 21].

У той же час, з метою подолання "кризи трьох років" [3, с. 26] на наступному етапі розвитку особистості "Перша молодша група (третій рік життя)" [3, – с. 202] передбачене помітне поширення форм і видів діяльності, на підставі яких відбувається подальший розвиток особистості. Причому, і це дуже важливо, йдеться про якісно новий рівень діяльності, який відповідно до специфіки літературної творчості, враховує притаманне цьому віку "особистісне новоутворення – "гордість за досягнуте" [3, – с.27], що стає важливим чинником позитивного впливу на особистість. Цей якісно новий рівень відрізняється тим, що програмою запропоновано такі форми і види діяльності: "Усна народна творчість", "Читання

і розповідання дітям", "Виразне читання", "Ігри за сюжетами літературних творів", "Інсценування, театралізація" [3, – с. 202]. Уже знайомі дітям види діяльності стають своєрідною базою для залучення нових, більш творчих і цікавих, які дають можливість дітям осмислити й відчути свій власний внесок у загальну працю, проявити власні здібності шляхом досягнення визнаних колективом позитивних результатів.

На подальших етапах вікового розвитку дітей залучені форми й види діяльності набувають нового змістового наповнення, але саме застосування принципу системності і послідовності в навчанні забезпечує – якщо це, зрозуміло, відбувається під час шляхом правильного опанування програмних вимог – поступовий розвиток особистості кожної дитини.

Застосування зазначеного принципу на формальному рівні стає основою його використання і на формально-змістовому рівні. Це відбувається за моделлю "формування – закріплення – розвиток" у межах кожного з видів навчально-пізнавальної діяльності, кожної з форм цієї діяльності.

Прослідкуємо, яким же шляхом "спрацьовує" принцип системності і послідовності в навчанні на прикладі виду діяльності "Читання і розповідання дітям", оскільки він з'являється у програмі вже в межах "другої групи раннього віку". На цьому етапі програма передбачає наступне: "Читати малюкам коротенькі віршики, оповідання, пісні українських авторів з доступними їхньому розумінню сюжетами (П. Воронько, Г. Бойко, Н. Забіла, Т. Коломієць та ін.): про іграшки, ігрові дії, життя дітей, рідну природу, свята. Спонукаючи дітей повторювати фрази, речення, відповідати на запитання емоційно-жестовою мовою, словам, фразами, реченнями, розглядати ілюстрації в дитячих книжках, супроводячи цей процес словами, фразами, самостійними висловлюваннями" [3, – с. 201]. Запропоновані види діяльності спрямовані на формування й розвиток емоційних реакцій дитини на художній твір, на формування сприйняття дитиною твору як частини власного життя, підставою для отримання очікуваних результатів є особливості розвитку дітей цього віку.

На наступному етапі розвитку дитини (третій рік життя), на підставі сформованих у дітей вмінь, програма пропонує формувати й розвивати вміння "розуміти зміст, стежити за розвитком подій у творах, появою персонажів, співчувати героям та співпереживати" [3, – с. 202]. З'являються також нові, більш складні вимоги, поява яких є підготовленою й обґрунтованою: "Відповідати на запитання за змістом художніх творів та під час розглядання ілюстрацій до них. Навчати самостійно розглядати ілюстрації, коментуючи побачене" [3, – с. 202]. Завдяки цьому в дитини складаються уявлення про зв'язок між видами мистецтва, про літературу як явище мистецтва, яке може викликати емоційний відгук під час розглядання ілюстрацій.

На наступному етапі (четвертий рік життя) закріплюються набуті вміння, на їхньому підґрунті формуються нові, більш складні, більш творчі: "Учити емоційно сприймати зміст і деякі елементи художньої форми: риму, ритмічність мови; розрізняти прозову і віршовану мову (оповідання, вірші); відповідати на запитання за змістом художніх творів, висловлювати своє ставлення до героїв оповідань, віршів; упізнавати на малюнках, ілюстраціях знайомих героїв, розповідати з допомогою вихователя за змістом ілюстрацій до добре знайомих творів" [3, – с. 203]. Ці види діяльності дітей, водночас, і закріплюють набуті вміння, і розвивають ці вміння, і виводять дітей на новий рівень осмислення зв'язків між літературою і образотворчим мистецтвом.

На наступному етапі (п'ятий рік життя) значно підсилюється особистісне ставлення дітей до художньої літератури, формується потреба оцінки власних вчинків, їхнє співвідношення з моральними нормами, що закріплені в художній літературі. Під час ознайомлення дітей з літературними творами, за програмою вихователям необхідно "учити співвідносити зміст художнього тексту з власною поведінкою та поведінкою навколишніх; визначати позитивні й негативні риси персонажів (добрий, чесний, злий, жадібний, ввічливий, сміливий, сором'язливий); оцінювати вчинки героїв; відчувати характер твору, авторську інтонацію; розрізняти жанри твору (казка, оповідання, вірш, забавлянка)" [3, – с. 205]. Ці вміння не лише розвивають особистість, вони спрямовані на підготовку набуття дитиною у подальшому літературної освіти.

Урешті-решт, на етапі старшого дошкільного віку (шостий рік життя) дитина, під час знайомства з творами художньої літератури, спираючись на сформовані раніше вміння, повинна досягнути аналітичного рівня засвоєння художньої літератури: "Прилучати дітей до аналізу засобів художньої виразності твору, застосовуючи прийоми словесного малюнка, словесної гри, елементів драматизації та інсценування, уявляючого діалогу з героями творів, інтонаційного перефразування" [3, – с. 206]. Висування цих вимог є цілком виправданим, а їхнє виконання – цілком можливим за умов дотримання програмних вимог на попередніх етапах розвитку дитини.

Підсумовуючи розгляд ефективності застосування принципу системності і послідовності в навчанні на формально-змістовому рівні, маємо усі підстави зробити висновок, що саме воно стає запорукою всебічного розвитку особистості дитини на кожному з визначених вітчизняною методикою етапів її розвитку. Цей принцип "спрацьовує" за всіма напрямками освітньо-виховної діяльності в роботі з дошкільниками, оскільки він природно поєднує теорію і практику навчально-виховного процесу.

Конкретизацію програмних вимог, розробка методики вивчення літературних творів у зв'язках із мовленнєвою діяльністю дітей дошкільного віку запропоновано у відповідних посібниках [1; 4], під час створення яких, безумовно, автори спиралися на систему загально визнаних дидактичних принципів. Важливе місце, як засвідчує аналіз програми "Малятко", серед них посідає принцип системності і послідовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богуш А., Гавриш Н., Котик Т.* Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 304 с.
2. *Грицай Ю.О.* Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во "Іліон", 2007. – 564 с.
3. *Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку.* Науковий керівник авторського колективу З.П. Плохій. – К.: Педагогічна думка, 1999. – 286 с.
4. *Наталія Гавриш.* Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. – Донецьк: ТОВ "Лебідь", 2001. – 218 с.

РЕЗЮМЕ

Анализ программы дошкольного воспитания "Малютко" позволяет соотнести дидактические основы, заложенные в систему украинского национального воспитания, и пути реализации личностно-воспитательного потенциала украинской литературы на разных этапах возрастного развития дошкольников.

SUMMARY

Analysis of pre-school educational program "Malyatko" allows correlating didactic bases inherent in Ukrainian national education, and ways of realization of personality-oriented and educational potential of Ukrainian literature at various stages of preschoolers' age development.
